

KOCSIS ANNAMÁRIA

BOSZORKÁNYVÁD A XVIII. SZÁZADI ÚJFEHÉRTÓRÓL

Szabolcs vármegye vizsgálata Prodán Jánosné ellen

A hazai boszorkányperek forrásközpontú kutatásához nagyban hozzájárult Komáromy Andor (1861–1931) boszorkányper forráskiadványa,¹ majd Schram Ferenc (1923–1975) szövegkiadási munkája.² Az 1980-as évektől a kutatók levéltárosok bevonásával próbálták felderíteni a Komáromy Andor és Schram Ferenc átfogó kutatásai után is ismeretlen, kiadatlan boszorkányperiratokat. A meginduló feltárásoknak köszönhetően előkerült újabb iratok jelentős mennyiséggel bővítették a boszorkányper-dokumentumok korpuszát. E sorok írója korábbi forrásközléseivel igyekezett felhívni a figyelmet arra, hogy a vármegyei levéltárakban továbbra is fellelhetők olyan — a magyarországi boszorkányperekhez köthető dokumentumok —, melyek ugyan feltárára kerültek, de közzétételük mindeztig nem történt meg.³ Jelen forrásközlés egy, a Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyei Levéltárában őrzött, a XVIII. században boszorkányság vádjá miatt lefolytatott tanúkihallgatás jegyzőkönyvét tartalmazza.

A boszorkányperek Magyarországon a XVI. század elejétől fogva már nem egyházi, hanem vármegyei, úriszéki, pallosjoggal rendelkező városok bíróságai, jus gladiivel⁴ nem rendelkező mezővárosi szenátusok, kerületi és falusi bíróságok előtt zajlottak le. A legmagasabb vármegyei fórum a megyei törvényszék volt, emellett alsóbb fokú megyei bíróságként létrejöttek az alispáni és szolgabírói ítélőszékek. Az ítélkezést a megyei tisztikar látta el, az eljárás elnöke az alispán volt, rajta kívül jelen volt még a szolgabíró, illetve nagy számban vettek részt az esküdt ülnökök, akik a vármegyei művelt nemesség köreiből kerültek ki.⁵ Az elkövetett bűnök súlyának megfelelően elkülönült az alispáni és a szolgabírói szék. Alispáni ítélőszék elé kerültek például a becsületsértési, rágalmozási perek. A vármegye legalsóbb ítélkező fórumaként a szolgabíró járt el a kihágási és rendészeti ügyekben.⁶

1 Komáromy, 1910.

2 Schram, 1970. I. k., Schram, 1970. II. k. és Schram, 1982.

3 Kocsis, 2023a, Kocsis, 2023b és Kocsis, 2024.

4 Értsd: pallosjoggal.

5 Varga E., 1961. 61. p.

6 Mezey, 2018. 680. p.

A kora újkori magyar büntető- és eljárásjog a XI–XIX. század között két bíráskodási modell szerint működött: accusatorius, azaz a vádelven alapuló bizonyítási rendszer (XI–XV. század), valamint inquisitorius, vagyis a nyomozati bizonyítás elvén (XVI–XVII. század) működő.⁷ A XVI. századtól Magyarországon is megjelent a nyomozó elv, a vádelvet azonban nem szorította ki teljesen.⁸ A nyomozati elven működő eljárás során nyomozó tanúvallatást, inquisitiot tartottak. A vádelvű eljárással ellentétben nem a vádlott bűnössége állt a vizsgálat fókuszában, hanem maga az elkövetés módja. A peres eljárások általában szokásjog szerint zajlottak le, ezekre a lassúság volt jellemző.

A káreset bekövetkezte után, a panasztételt követően kezdődhetett meg a vizsgálat, ekkor megtörtént a vallomások felvétele és a bűnjelek begyűjtése. A XVI. századtól nem a felperes feljelentésével indult a bűnügyek eljárása, hanem hivatalból.⁹ A per szóbeli volt, más néven sommás eljárás, ez többnyire egy napon zajlott le.¹⁰ A helyi hatóság intézkedett a büntett jellegének és a bűnjelek felderítésének érdekében, meghallgatta a lehetséges tanúkat és eljárt az elkövető elfogásában és az illetékes hatóságnak való átadásában. E hatósági személyek jelentést írtak az alsóbb szintű hatóság eljárásáról, illetve kiegészítették a vizsgálatot a gyanúsított részletes kihallgatásával. Ezt követően döntöttek az elfogás vagy szabadon bocsátás kérdésében, majd az ügyet átadták az ítélőbíróságnak. A bírói vizsgálat során tanulmányozták az ügy előzményeit, kihallgatták a gyanúsítottat és tanúkihallgatást tartottak.

Az előkészítő vagy előzetes bűnvizsgálat (inquisitio collateralis) során a peren kívüli, megelőző vizsgálatokat folytatták le, valamint lezajlottak a vizsgálat előkészítéséhez szükséges tanúvallatások. Az előkészítő szakaszban határozták meg azt is, hogy hány tanú kihallgatására fognak sort keríteni. Jellemző volt, hogy tárgyi bizonyítékok hiányában a tanúk számának növelésével éltek. Kétféle tanúkihallgatási eljárást alkalmaztak: általános eljárás (inquisitio generalis), mely egy bűnmegelőző, tudakozó eljárás volt olyan helységeken, ahol gyakran történtek bűnesetek, valamint a *különleges* eljárás (inquisitio specialis), mely során a konkrét bűnesetre vonatkozó tanúkihallgatások zajlottak, ez még a peren kívüli szakaszhoz tartozott. Előbbit a büntett körülményeinek, az elkövető

7 A két eljárás történeti fejlődését és alapvető jellemzőit összefoglalja: *Fantoly*, 2009. A bosszorkányperek és az inkvizitórius eljárás kapcsolatára a német területek vonatkozásában lásd: *Koncz*, 2015.

8 *Kovács*, 2007. 3. p.

9 *Kovács*, 2007. 4. p.

10 *Hajdu*, 1971. 237–238. p.

személyének felderítésére, tehát boszorkányok felkutatására, míg az utóbbit egy tényleges bűneset gyanúsítottjának és az elkövetés mikéntjének vizsgálatára alkalmazták.¹¹

Az eljárás megindítása perfelvételi utasítás alapján történt, vármegyei és úri-széki bíróság előtti perek esetében ezt az alispán rendelte el.¹² A tanúkihallgatás helyszíne városokban a törvényhatóság helyiségében, vármegyei és járási ügyek esetében a tiszttartói udvarban került sor a tanúk kihallgatására. Bizonyos esetekben a tanút lakóhelyén hallgatta ki a nyomozást végző személy.

A bizonyításhoz írásbeli kérdőpontos vallatást alkalmaztak, a tanúknak fel-tett kérdőpontok így alapjában véve a szóbeszédre alapoztak és abból igyekeztek a ténymegállapításhoz szükséges kérdéseket feltenni. A hatóság által prezentált kérdőpontokban egyaránt jelen volt a hivatalos és a népi boszorkányképzet.

A forrásunk záradékában az iratot litterae testimonialis-nak, azaz bizonyág-levélnak nevezik, az irat külzetére más kéz által rávezetett inquisitio kifejezés ugyanakkor egy későbbi minősítés. Minden bizonnyal azonban a jelen irat az eljárás kezdetén keletkezett a tényleges vizsgálat, esetleges vallatás később kö-vetkezhett. A forrás kapcsán különösen érdekes, hogy Prodánné, a vele konfliktusba keveredők, illetve a konfliktust kezelő személyek milyen jogi fórumokat használnak, illetve éppen milyeneket próbálnak elkerülni. Az első tanú vallomá-sából az derül ki, hogy a két egymást szidalmazó asszony felkeresi az udvarbíró-t, hogy inkább az ítélkezzen felettük és hajtson rajtuk végre kényszerintézkedést, mert így el tudják kerülni, hogy ügyük a vármegyei ítélkezés elé kerüljön és ezzel nagyobb bajba kerüljenek. Érdekes momentum az is, hogy az udvarbíró magára vállalja az ügyet, ezzel rövidre zárja az eljárást, amely aztán később Prodánné további ügyei miatt mégiscsak a vármegyei hatóság elé kerül.

A forrásiratunkban kihallgatott tanúk beszámolói alapján jól körvonalazódik a Pócs Éva által meghatározott társadalmi boszorkány alakja. E boszorkánytípust a közösségi együttélés félelmeiből eredő konfliktus hívta életre. A korszak emberei igen jól ismerték egymást, hiszen a társas élet szinterei összekötötték őket, kiala-kítva egy bonyolult kapcsolati rendszert. Az egymás közelében élés gyakran fe-

11 *Katona, 1977. 57–63. p.*

12 Fontos megjegyezni, hogy Mária Terézia 1756. január 26-án a pozsonyi Helytartótanács-hoz leiratot intézett, amelyben elrendelte a vármegyének és a törvénykezési joggal bíró városoknak, hogy a varázslás- és boszorkánypereket az addigi törvények és szokás szerint megindíthatják, lefolytathatják és ítéletet is hozhatnak, de amennyiben az ítélet halálbüntetést vagy tortúra alkalmazását tartalmazza, azt anélkül végre nem hajthatják, hogy az összes iratot további intézkedés céljából a Helytartótanács-hoz fel nem terjesztenék. *Tóth G., 2020. 81. p.*

szültségekkel, konfliktussal volt terhelt. Tulajdonképpen a közösség bármely tagja boszorkánnyá válhatott, aki vitás helyzetbe keveredett másokkal, vagy fenyegetőzött, átkozódott.¹³ Utóbbiakat — mint a verbális agresszió megnyilvánulásait — a boszorkányperes iratok a legváltozatosabb formákban sorakoztatják. Igen gyakran vezették vissza a boszorkánysággal gyanúsított személy boszorkányságát a viselkedésére, fenyegetőző magatartására. A tanúk elmondásai alapján a fenyegetés különböző formái visszatérő elemek a boszorkánynak vélt személyek kommunikációja során, és ezzel a károkozásra irányítja a figyelmet.¹⁴ (Ezeket a tanúk fontosnak tartották megemlíteni a vallomásaikban, felhívva ezzel a bíróság figyelmét is.) Érdemes megemlíteni, hogy a kárvallottak is számtalanszor éltek a fenyegetés elrettentő erejével, amitől azt várták, hogy a boszorkány leveszi róluk a rontást.

A forrásunkban szereplő eset is példázza ezt a jelenséget, hiszen a Prodán Jánosné Zmotyán Zsófia ügyében meghallgatott tanúk elsősorban az idős asszony fenyegetőzéséről számoltak be. Vallomásában az első tanú egy 14 évvel korábbi esetet idézett fel, mely egy kocsmai verekedés részleteibe enged bepillantást. A helyi kocsmában tartózkodott Prodánné fia, ifjabb Prodán János, aki „igen fent tartván magát, mindenekkel veszekedett, verekedett”. A kialakult dulakodásba közbeavatkozott a szintén jelenlévő Prodánné is. Az idős asszony a fiával verekedő Varga Ferencnek „neki ugordván, beléragaszkodván” kérte számon a férfitől, hogy miért veri a fiát. Ferenc a verekedés hevében megrúgta Zsófiát, akinek ettől „minden szeméremteste kilátszott.” Prodánné sértettségében megfenyegette Ferencet, ekképp: „Várd meg, te kutya, mert azt a tejet is megsíratod, akit anyádbul kiszoptál”.

A boszorkányperes iratok rontáselbeszélései alapján a fenyegetést követően került sor a boszorkány valóságos megjelenésére, aki ekkor mágikus cselekményt végzett, vagy viselkedésével annak gyanúját keltette. A tanúk vallomásaikban a boszorkányrontás igazolása érdekében a gyanúra okot adó személyeket, bűnjeleket, tárgyakat sorakoztattak. A rontás-elbeszélések gyakori motívuma az elragadás, mely során a boszorkány meglovagolta, megnyargalta áldozatát, olykor koci elé fogta. A perszövegekből kiolvasható boszorkányrontás narratívák alapján a leggyakrabban a lövátétel, meglovaglás, elhurcolás és megnyomás típusú rontásokról számoltak be a tanúk.

Tanúink közül a verekedésben érintett Varga Ferenc az asszony fenyegetésével magyarázta a későbbiekben őt ért káresetet. A férfi gulyásként tenget-

13 Pócs, 1995.

14 Varga M., 2019. 355. p.

te mindennapjait. Elmondása alapján a kocsmai incidenst követően még aznap este a rá bízott ökrök egyike megbokrosodott és a település melletti Sós tó jegén átszaladva eltűnt szemei elől. A harmadik és negyedikként tanúskodó férfiak Jósa Antal szolgálatában lévő béresek voltak. Mindketten egy elragadás „élményét” tárták az eljáró hatóság elé. Elmondásuk szerint egyik éjjel az ökrök istállójában tartózkodtak, amikor egyiküket, Kósa Jánost megragadták és a település melletti kaszálóhelyre hurcolták. Ott „az alfelét úgy az földhöz verték, szintén ugyan vacogott a foga belé.” A férfi, miután visszavitték az istállóba, ott lévő társainak beszámolt a történetekről. Narratívájában Prodánnénak tulajdonította az elragadást, amit azzal magyarázott, hogy a férfi korábban az idős asszony kaszálóján legeltetett. A János által előadott történet körbejárta a települést, de ezt Prodánné sosem kérte számon a férfin. A tanúk által elmondottak, s az, hogy „már annak előtte szóban forgó asszonynak tartatott öreg Prodán Jánosné” elegendőek voltak a boszorkányvád megfogalmazódásához. Az asszony normaszegő viselkedése (kocsmába járt, verekedett, fenyegetőzött) magában hordozta annak lehetőségét, hogy a közösség kizárja magából, hiszen a veszekedés vagy részegeskedés negatív megítélés alá esett, és ugyancsak nem tolerálta a közösség az asszonyok, leányok kocsmába járását vagy káromkodását.

A tanúvallomásokból az is kissejlik, — amire fentebb már történt utalás — hogy a sértettek is éltek a fenyegetés erejével. Az asszonyt azzal próbálták megfélemlíteni, hogy a boszorkányok sorsára jut, tehát megégettetik. A fenyegetést követően az elveszett ökör megkerült. Varga Ferenc vallomásában Prodánné második megjelenéséről és ismételt fenyegetőzéséről is beszámolt, eszerint este az istállóban az asszony egy kék macskával hirtelen ott termett, megfenyegette Ferencet, majd a macska rátámadt a férfirra és annak karját marcangolni kezdte.

Az ismertetett tanúvallomások az eljáró hatóság elé tárták, hogy az újfehértói Prodánné Zmotyán Zsófia „minémű életű volt, avagy volt-e valamely gyanúság boszorkánysága felől, és mikor miket cselekedett”. A közvélemény megítélésére utal a tanúvallomásban a vádlottra tett megjegyzés, miszerint „szóban forgó asszonynak tartatott”. Ez alapján elmondható, hogy Prodánnéről a közösségén belül igen rossz vélemény alakult ki, negatív szerepkört ruháztak rá.

Az asszony ellen folyt vizsgálat további részleteit a források hiányában nem ismerjük. A tanúkihallgatások legalább két időpontban és helyszínen valósultak meg, az első, a második és a harmadik tanú vallomását egyfajta tintával rögzítették, a negyedik tanú vallomása más tintával készült, de az iratot egy kéz készítette. Az irat egy másolat, így utóbbi részlet nem jelzi azt, hogy csak az utolsó tanút hallgatták ki később.

Forrásközlés¹⁵

**Szabolcs vármegye vizsgálata öreg Prodán Jánosné Zmotyán Zsófi ellen
Újfehértó, 1760. december 6–Balkány, 1761. január 11.**

Anno D[omi]ni 1760. Die 6ta mensis Xbris in Possessione Új Fejérthó¹⁶ praesens Inquisitio pro Parte Generosi D[omi]ni Ioannis Kuk penes Commissionem spectabilis D[omi]ni Nicolai Ibrányi de Vaja et in Ibrány Secundum De Eo Utri puncta peracta est

De Eo Utrum?

1mo Esmeri é a' Tanu mostan Uj Fejértón lakó Zmotyán Sofit Öreg Prodán János hites Társát ha esmeri?

2do Miolta itten Uj Fejértón lakik Prodánné minémü életü vólt, avagy vólt é valamelly gyanúság Boszorkánysága felől, és mikor miket cselekedet, nevezetessen számlállya elő a' Tanu, hol és mi helyyen, kikkel minémü dologban?

Primus Testis Egr[egius]¹⁷ Ioanes Papp in Possessione Rácz Fejerthó¹⁸ residens Annor[um] Cir[citer] 50. Deposito Corporali Juramento fatetur.

Ad 1um et 2um Jol esmeri e' Tanu Uj Fejértón lakó Öreg Prodán János hites Társát Zmotyán Sofiát. Azt is bizonyossan recognoscállya e' Fatens,¹⁹ ennek előtte való Esztendőben lévén e' Fatens Méltóságos Gróff Aspermont²⁰ Ur eő Nagysága Uj Fejértai Udvar Birája, Csonka András nevü Gulyássa lévén eő Nagyságának (ki most Tégláson²¹ lakik) kinek Felesége moston Uj Fejértón lakó Öreg Prodán János Feleségét öszve boszorkanyozván, mint hogy ez Fatensnek Jurisdictioja

15 A forrást betűhív átirásban közöljük. A központoszási jeleket csak abban az esetben módosítottuk, ha azok a mondat vagy gondolati egység végét jelölték, vagy azokban az esetekben, ahol a mondatok hosszúsága gátolta a megértést. A szövegben előforduló latin és magyar nyelvű rövidítéseket szögletes zárójelben oldottuk fel. A latin szavak magyar jelentését, valamint a régies kifejezések magyarázatát lábjegyzetben tüntettük fel.

16 Újfehértó Szabolcs vármegyei település.

17 Egregius: nagyságos, tisztelt (latin).

18 Ráczfehértó Szabolcs vármegyei település, ma: Újfehértó.

19 Fatens: tanú (latin).

20 Helyesen: Aspremont. Aspremont Ferdinánd gróf Újfehértó birtokosa.

21 Téglás Szabolcs vármegyei település.

alatt lévén mind Prodánné, mind pedig akkori Gulyás Csonka Andrásné, mind ketten hozzá mentek, ezt mondván eő Kegyelmének, mi egymást meg boszorkányoztuk. Ne essünk a' Vármegye kezében, ezért jöttünk Kegyelmedhez, tegyen Lánczra bennünket, légyen inkább Kigyelmed keze rajtunk, és ne essünk a' Vármegye kezében. Ezen szavai után a' Tanú mind kettőt Lánczra tétette, és harmad Napig ottan tartotta. Az idő alatt egymással meg békéllettek, mind kettőjüket e' Tanu el bocsátotta, egymást tovább nem proseqválták, a' T[ekintetes] N[emes] Vármegye sem kereste, a' dolog füstbement mind ez ideig.

Secundus Testis Providus Franciscus Varga subditus spectabilis Domini Michaelis Sagii in Possessione Uj Fejértó Comorans Annor[um] Cir[citer] 63. depositio p[rae]vie Corporalis Jur[atus] fatetur.

Ad 1um et 2um Bizonyossan esméri a' Tanú R[ác]z Fejértón lakó Zmotyán Sofit Öreg Prodán Jánosné, vallya azt is le tett hiti után, ennek előtte Cir[citer] 14. Esztendőkkel N[emes] Varga János Ur Korcsmáján boroztak több ottan lévőekkel edgyütt, ottan lévén mostan Fejértón lakó Iffiu Prodán, másként magát hivató, Papp János is igen fent tartván magát,²² mindenekkel veszekedet, vereket, nékimenvén e' Tanunak is kezében lévő fokossal, azmint főben akarta ütni, e' Tanu kezében lévő bottal kiütven kezébül az fokost, magát Prodán Jánost ugy nyak szirten ütötte, mingyárt le esett az földre. Az mint verni akarta az földön, néki ugordván Deutralis Öreg Prodán Jánosné Zmotyán Sofi beléragaszkodván e' Tanuban, mondván néki, miért veri az fiát. Félre vetvén, ugy megrukta az Vén Asszonyt, (salva venia)²³ minden szemérem Teste kiláczot. Ezt mondá a' Vén Asszony e' Tanunak, Várd meg te kutya, mert azt a Tejet is meg siratod, akit Anyádbúl ki szoptal. Minek utánna meg irt Korcsmárúl a' Tanu elment Te[kin]t[e]tes nehaj Josa István²⁴ Ur Kertyében, mint akkori Béresse Te[kin]t[e]tes Urnak, az ökröket ki bocsátván Estvéli itatásra, néki szaladván az ökrök e' Tanunak és Társainak, Piszkos Andrásnak (ki most Meggyesen²⁵ lakik) rajtok keresztül menvén, az többek között egy ökör megrugaszkodván Fejértó alatt lévő Sós Tonak,²⁶ holott olyan sik Jég volt, hogy még a' gyalog Ember is nehezen mehetett rajta. A' nagy jámbor öreg ökör mind azonáltal ugy keresztül ment rajta, azt sem tudták

22 Értsd: fenn hordja az orrát, büszke.

23 Salva venia: engedelemmel szólva (latin).

24 Josa István Szabolcs vármegye alispánja 1732–1735, 1735–1739, 1739–1742 között.

25 Meggyes(telke) Szabolcs vármegyei település, a XX. században Érpatak (Hugyaj) határába olvadt.

26 Sós vizű tó Újfehértó határában.

hová lett. Haza menvén a' Tanu Te[kin]t[e]tes Josa Miklós²⁷ Uramhoz, holot már az ágyon feküdt, meg mondván véle levő társával, Piszkos Andrással edgyütt mi történt rajtok, el szaladt a' nagy jámbor öreg ökrör keresztül az Sós Tó Jegén. Meg halgatván a' Tanút Te[kin]t[e]tes Ur, s azt parancsolá nékiek, me[n]nyenek el Prodánnéhoz, s mondgyák meg néki, az ökrör elneveszen, meg kerülyék, mert az tudtára légyen, ha az ökrör el vész, mingyárt meg égetteti. Elmenvén a' Tanu Piszkos András Társával eczaknak idején Öreg Prodán Jánosnéhoz, s meg mondván néki T[ekintetes] Josa Miklos Ur izenetit illetén képpen, hallodé Prodánné, a' nagy jámbor öreg ökröt kezünk alól elragadtattad, az Ur azt parancsolta az ökrör elneveszék, éppen meg kerülyön, mert ha nem, holnap meg egettet az Úr, mint sült boszorkányt. Az izenetett meg halván Prodánné, mondá e' Tanunak és Társának, Piszkos Andrásnak, feküvén az ágyáb[an], menyetek ki, túl az Bökönyi²⁸ Templomnál vagyon egy kazal köles, az alat van az ökrötök. Regelre viradván e' Tanú Társával, Piszkos Andrással mentenek Prodánné által eléegben igazatott kazal köleshez, két jámbor ökrörel edgyütt, de semmit nem tudtanak vele tenni, s el nem tudták hajtani, mert mingyárt néki ment ez Tanunak. Hanem fel szaladván előtte a' Tanú a' köles kazalnak tetejére, az maga nyakába levő szürt az ökröre vetette, úgy indult az ökrökhöz, mellyeket utánna hajtottak. De mind addig is nem adta magát az ökrökhöz, valameddig egy nyúl rolla le nem ugrot, mellyet e' Tanu személlye szerint látott. Három komondor lévén velek, a' nyulat elő vették, de mind a' komondorok, mind pedig a' Tanu és Társa elől egyben csak elveszett. Mind addig az ökrör olyan vólt, mind ha a' vizbül huszták volna ki, minden szöri fen állott, úgy adta magát az ökrör az hozzá hajtott ökrök köziben, így hajtották haza. Az midön értenek az szálláskert kapujához, már akkor ottan lévén Zmotyán Sofi Öreg Prodánné, ezt mondván nékiek, lám mindenben csak a' szegény Öreg Aszonyokat okoztátok, (salvis auribus²⁹) ebszar, kutya szar, baja sincs az ökrötöknek,³⁰ ne féllj már tölle, nem bánt már többé. Azt is bizonyossan valya a' Tanu, az melly Estve elszaladt az ökrör, maga Vejével, Kerek gyártó Jánossal az Istálóban az ökrök faránál fen tüzelvén, a' Tanu tulajdon maga személlye szerint látta, Öreg Prodán Jánosné Zmotya Sofi bé menvén hozzájuk egy nagy Kék Macskával, ezt mondván néki, no, te kutya, most jöttem a' Templombúl, kezemben vagy, most

27 Josa Miklós földbirtokos Újfehértón.

28 Bököny Szabolcs vármegyei település.

29 Salvis auribus: bocsánat a kifejezésért (latin).

30 Az ebszar, kutyaszar egy ráolvasás formula. Használata a XVIII. század első felében a leggyakoribb, 1750-ig összesen ötvenegyszer fordult elő boszorkányperes iratokban. Erről bővebben lásd: *Ilyefalvi*, 2014. 411–453. p.

majd meg tanitalak. A' Tüz mellett pipázván, a' nagy kék Macska néki szaladván e' Tanunak, a' jobb karján lévő árva húst keresztül fogta szájával, hogy ez Tanú hánykódott az Macskától. Odamenvén Veji, Kerek gyártó János, mondá néki mit csinál kigyelmed Apám Uram, mi lelte kigyelmedet. Ezen szók után bocsátotta el az macska e' Tanunak karját. Azon Macska fogásának helye egész Tavaszon meg lázott e' Tanunak karján, és még úgy tartotta, hogy ki fog veszni, de ugyancsak magában meg gyógyult, melly Macska fogásnak helyét sok Ember látta Fejértón.

Tertius Testis Stephanus Dioszeghi in Fejérthó residens I[nelyti] Co[mi]t[a] tus Szabolcsiensis adjuratus Miles Annor[um] Cir[citer] 42. Deposito p[rae]vie Corporali Juramento fatetur.

Ad 1um Ismeri a' Tanu mostan Uj Fejertón lakó Zmotyán Sofit, Öreg Prodán János hites Társát.

Ad 2um Ennek előtte Cir[citer] 14. Esztendőkkel, lévén e' Tanu Te[kin]t[e] tes Néhai Josa Antal³¹ Ur[nak] Szolgálatyában, tudgya, egy alkalmatossággal itten Uj Fejértón Nemes Varga János Úr[nak] korcsmáján, az bor ital közben öszve veszvén az ottan lévő bor ivók, mellyek közt a' Tanu is jelen volt. Egy mással verekedtenek, huzták, vonták egymást. Azt ugyan a' Tanú nem látta, hanem csak hallotta, hogy Varga Ferencz Öreg Prodán Jánosné fell rugta, ki is az veszekedésre oda ment vala, meg fenyegetvén mind ez Tanút és Te[kin]t[e] tes Josa Ur[nak] minden Embereit, hogy Várjanak reá, mert eötet meg emlegetik, és meg sirattyák. Mingyárt azon napnak estvein, midön az ökröket itatni ki bocsátották, egy jámbor, Csengő nevü ökör nekiek rugaskodván, mindeneken keresztül ment. A' Sós Tón való Jegen által szaladván (holott olytátén sik jég volt rajta, még a' gyalog Ember is nehezen járhatta) azt sem tudták hová lett. Rajtok menvén Te[kin]t[e] tes Josa István Ur[nak] Béressei Prodánén, s meg mondták, hogy az ökör megkerüllyön, mert minden bizonnyal az eö dolga, hogy az eökö el szaladt, és ha meg nem kerül, bizonyos legyen benne, hogy akkori Szolga Bíró T[ekintetes] Josa Miklós Ur eötett meg egetteti. Annak utánna úgy került meg az ökör, mellynek meg kerülése után, midön jászolra köttetett, Nyírfá keresztet³² köttöttek az Béresnek nyakában. Azt pedig maga az Fatens hiti után vallyá, hogy midön Nehai T[ekintetes] Josa Antal Ur szolgálatyában volt, egy alkalmatossággal az ökör Istallóban fen tüzeltek, jelen lévén ottan akkori Gazdája, Te[kin]t[e] tes Josa Uramnak Kósa János nevü, közölök ki ragadtatván, az Micskei³³ hatá-

31 Josa Antal Szabolcs vármegyei nemes, az 1742. év végi nemesi fölkelés egyik vezetője.

32 A boszorkányok által megrontott teheneket nyírfával gyógyították.

33 Micske-pusztá Újfehértóhoz tartozó külső terület.

ron valamelly szénát kaszáltatott vala azon időben Prodán, hogy azon szénát az Te[kin]t[e]tes Ur Gulyája el tékozolta, helyére vevén a szénának Kosa Jánost, és ottan (salvis auribus) az al felét úgy az földhöz verték, szinten ugyan vaczogott a' foga belé. Melly széna helyről mindön vissza vitték, mingyárt mondotta Kosa János e Tanunak, az Istálóban ottan lévő Erczii György és Nagy István Béreseknék: No, így, s így jártam az ilyen attával,³⁴ Prodánnéval, engem elragadtak, meg fogták kezemet, lábomat, úgy az bogllya helyére verték az all feletem, szinte úgy vaczogott a' fogam belé. Ezen hírel egész Fejértó tele volt; De soha Prodánné, soha csak ingyen sem kereste se őt, még csak elő sem hozta.

Quartus Testis Egregius Joannes Kosa in Possessione Gyulaháza³⁵ degens Annor[um] Cir[citer] 68. Deposito Corporali Juramento fatetur.

Ad I^{num} et Reliqua Néhai Te[kin]t[e]tes Josa István Uram szolgáltyában Ujj Fejértai Joszágában lévén a' Tanu circiter mint egy 30. vagy több Esztendőig, tudgya, hogy Prodán János Méltóságos Gróff Aspermont Uram eö Nagysága részére Juhásznak szakadot Fejértóra, és meddig e' Tanu Fejértón lakott, mindég Juhászi hivatalt viselt. Egy alkalmatossággal Micskei Pusztá határán Istálló hely nevű szállást, vagyis kaszállót, melly Te[kin]t[e]tes Néhai Josa István Uram részére tartatott meg, kaszáltatván, nem tudhadták ki kaszáltatta légyen meg. Ez Tanu szemmel tartván a szénát, hogy micsoda féle Ember kaszáltatta, s ki fogja elvitetni, hogy mind keresztül edgyütt bé hajthassa. Az kit tudtára esvén Prodán Jánosnak, semmiképpen nem batorkodot 12. vagy 13. vontatóbúl álló szénát bé hordatni, maga számára vitetni, hanem csak ottan hadta telelni. Bán házára³⁶ hajtattván e' Tanu Te[kin]t[e]tes Ur Gulya Marháit, parancsolta a' Béresekn[ne]k, s Jobbágyoknak, azon szénábúl rakjanak két szán szénát, a' többit pedig forgassák fel, etessék meg. A' szánakat meg rakván, a' többit a' Gulyával el dúlatták. Maga is vele lévén e' Tanu az marhákkal és minek utána tülök haza érkezett Fejértóra, maga az Asszony, Te[kin]t[e]tes Josa Istvánné Asszonyom, Piricsére³⁷ lévén Néhai Te[kin]t[e]tes Josa András Uramhoz, Fejértai háznál gondviselőnek maradván, több ottan lévőekkel feküvén az ágyon e' Tanú, és minek utánna el szenderedett, minden sérelem és bántodás nélkül ki ragadták az házbúl, keresztül nyargaltak

34 Az ilyen, olyan (amolyan) boszorkány szószerkezetek használatakor egyértelműen meggyőződésről, nyomatékosításról beszélhetünk. Erre lásd: *Varga M.*, 2019. 105. p.

35 Gyulaháza Szabolcs vármegyei település.

36 Bánháza Szabolcs vármegyei település Penészlek szomszédságában, ma: Fülöp község különálló külterületi településrésze.

37 Piricse Szabolcs vármegyei település.

vele a' Sóss Tón ketten. Edgyiknek uj szüri lévén, másikának egy ször tarka kötő lévén előtte, egyenessen mentenek vele Micskei Pradiumon³⁸ lévő Jukas Halom mellett el, a' szénák helyére. Ottan meg fogták kezeit, lábait a' Tanunak, ugy a' Boglya helyére verték S V.³⁹ az alfelét, szinte ugy vacsogot a' foga belé, Taknya, nyála szájából, orából ugyan bugyogot. Nagyon félvén a' Tanu, mivel tudta kié lett légyen a széna, és már annak előtte szoban forgó Aszonymnak tartatott Öreg Prodán Jánosné. A széná[na]k helyéről ismét vissza vitték az maga helyére. Ugy meg betegedet e' Tanu azon Dolog után, magát is alig bírhatta. Reá izentek Öreg Prodán Jánosnéra, hogy meg gyógyítsa e Tanút, mert ha nem, minden bizonyal rosszúl lészen dolga, és azt meg tudja, hogy az égetést el nem kerüli, mert minden bizonyal az eő dolga, és valamint hogy az ökör meg gyógyúlt, eőt is meg gyógyíthattya. Egy olyan jött ment Korcsmáros Aszony lévén akkor Fejértón, Kolosiné nevü, az osztán csinált valamelly bűdös kenőcsöt, mellyel a' Tanut meg kente, ez által gyógyúlt meg. Azon kenőcsnek nem szenvedhették a' Büzit.

Super qua per nos gravia modalitate per acta Inquisitionis Serie p[rae]sentes nostras pro futura supra tacti Instantis Jurium Ejusdem Tuitione ac Cantela deservituras extradeditimus Literas Testimoniales Signatum Balkány Die 11ma Mensis Januarii 1761.

Josephus Szilvay de Bella⁴⁰
p[rae]libat I[n]clyti Co[m]it[at]us Szabolcsiensis
Jud[ex] [nobi]lium⁴¹
m[anu] p[ro]pria⁴²

Joannes Pap Kökényesdi ordinarius
ejusdem I[n]clyti Co[m]it[at]us Jur[at]us a[sse]ssor⁴³
m[anu] p[ro]pria

[Az irat külzetén: Inquisitio Contra Sagam Sophia Zmotyán Ujj Fejértaienses Fasciculo 61. Actorum Nro 652. 1760 Malefactor]

38 Értsd: micskei birtok. Micske-pusztá Újfehértóhoz tartozó külső terület.

39 Salva venia (latin).

40 Bellai és kissztankóczyi Szilvay József Szabolcs vármegye szolgabírója 1755–1760 között.

41 Judex nobilium: szolgabíró (latin).

42 Manu propria: saját kezével (latin).

43 Juratus assessor: esküdt (latin).

Jelzet: Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Vármegyei Levéltára, Nyíregyháza. IV. 1. b. Megyei Törvényhatóságok, Szabolcs Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai, Közgyűlési iratok (Acta politica). Fasc. 61. №. 652. 1760, Prodán Jánosné Zmotyán Zsófi elleni vizsgálata.

Felhasznált irodalom

- Fantoly*, 2009. *Fantoly Zsanett:* Az akkuzatórius és inkvizitórius büntetőeljárás (tárgyalás) történeti fejlődése és alapvető jellemzői. In: Sectio politico-juridica, (Acta Universitatis Szegediensis) Tom. 72. (2009) Fasc. 1–22. 85–150. p.
- Hajdu*, 1971. *Hajdu Lajos:* Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet. Budapest, 1971.
- Ilyefalvi*, 2014. *Ilyefalvi Emese:* „Ebszar, kutyaszar, semminek tartom, meggyógyítom...” In: Boszorkányok, varázslók és démonok Közép-Kelet-Európában. Szerk.: Klaniczay Gábor – Pócs Éva. Budapest, 2014. 411–453. p.
- Katona*, 1977. *Katona Géza:* Bizonyítási eszközök a XVIII–XIX. században. A kriminalisztika magyarországi előzményei. Budapest, 1977.
- Kocsis*, 2023a. *Kocsis Annamária:* „Azzal nem boszorkány, ha valamit egy kicsint tud”. Egy 18. századi boszorkányvád értelmezése. In: „Emlékezzetek róla, ha újra csatára keltek!” Tanulmányok Hermann Róbert 60. születésnapja tiszteletére. I. k. Szerk.: Medgyesy Zsófia – Pásztai László. Budapest, 2023. 461–470. p.
- Kocsis*, 2023b. *Kocsis Annamária:* A boszorkányság ismeretlen forrásai Szabolcs vármegye levéltárában I. In: Lymbus – Magyarságtudományi Forrásközlemények, (21) 2023. 261–296. p.
- Kocsis*, 2024. *Kocsis Annamária:* A boszorkányság ismeretlen forrásai Szabolcs vármegye levéltárában II. In: Lymbus – Magyarságtudományi Forrásközlemények, (22) 2024. 447–464. p.

- Koncz*, 2015. *Koncz Ibolya*: A koraiújkorai német területek egyik jogi eszköze: az inkvizitórius eljárás és a boszorkányperek kapcsolata. In: Miskolci Jogi Szemle, 10. (2015) 2. sz. 17–28. p.
- Kovács*, 2007. *Kovács Judit*: A vádelv fejlődése és gyakorlata Magyarországon. In: Acta juridica et politica, (Acta Universitatis Szegediensis) Tom. 70. Fasc. 9. 2007. 3–30. p.
- Mezey*, 2018. *Mezey Barna*: A börtönügy a 17–19. században. A börtön európai útja. Budapest, 2018.
- Pócs*, 1995. *Pócs Éva*: Maleficium-narratívok – konfliktusok – boszorkánytípusok. (Sopron vármegye, 1529–1768.) In: Népi kultúra – népi társadalom. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézetének évkönyve. XVIII. Szerk.: Szilágyi Miklós. Budapest, 1995. 9–66. p.
- Schram*, 1970. I. k. Magyarországi boszorkányperek. I. k. Szerk.: *Schram Ferenc*. Budapest, 1970.
- Schram*, 1970. II. k. Magyarországi boszorkányperek. II. k. Szerk.: *Schram Ferenc*. Budapest, 1970.
- Schram*, 1982. Magyarországi boszorkányperek. III. k. Szerk.: *Schram Ferenc*. Budapest, 1982.
- Varga E.*, 1961. A magyar bírósági szervezet és perjog története. Szerk.: *Varga Endre*. Budapest, 1961.
- Tóth G.*, 2020. *Tóth G. Péter*: Boszorkánypánik és babonatéboly. Budapest, 2020.
- Varga M.*, 2019. *Varga Mónika*: Tudományos asszonyok, kanboszorkányok és módszertani szempontok a boszorkányperek pragmatikai vizsgálatában. In: Magyar Nyelvőr, 143. (2019) 3. sz. 326–358. p.

